

ЗАСАДА ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ПРОЕКТОМ КПК УКРАЇНИ

Климчук М.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

Автором висловлюються пропозиції щодо вдосконалення норм, які регулюють питання гласності і відкритості судового провадження в умовах кодифікації кримінально-процесуального законодавства України.

Ключові слова: суд, слідчий, учасники кримінального процесу, гласність судового розгляду, відкритість судового розгляду правосуддя.

Автором висказуються пропозиції щодо вдосконалення норм, що регулюють питання гласності і відкритості судового провадження в умовах кодифікації кримінально-процесуального законодавства України.

Ключевые слова: суд, следователь, участники уголовного процесса, гласность судебного разбирательства, открытость судебного разбирательства правосудия.

The author makes suggestions to improve the rules governing transparency and openness of the proceedings in the codification of criminal procedural legislation of Ukraine.

Keywords: court investigator, members of the criminal process, trial publicity, openness of the trial justice.

Особливе місце в захисті прав і свобод громадян посідає інститут гласності. На сьогоднішній день гласність є однією з найбільш помітних ознак реформування життя нашого суспільства, його найбільш необхідною частиною. Подальше розширення гласності розглядається як необхідна умова вияву демократичної сутності цивілізованого суспільства, його звернення до людини, залучення особи до всіх справ суспільства, держави, колективу, як гарантія проти деформації, яка реалізується силами громадського контролю за діяльністю всіх соціальних інститутів. Особливої актуальності набуває проблема відображення засади гласності у проекті Кримінального процесуального кодексу за реєстраційним №9700, внесеного Президентом України, положення якого активно обговорюються як на законодавчому рівні, так і серед науковців та практиків.

У теорії кримінального процесу питанням поняття та системи принципів кримінального процесу присвячені праці Ю.М. Грошевого, Т.М. Добровольської, А.Я. Дубинського, В.Т. Маляренка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.С. Строговича, І.В. Тирічева, В.М. Тертишника, та ін. Попри значний ступінь наукової розробки питань гласності і відкритості кримінального судочинства у зв'язку

із активним обговоренням проекту КПК, досить суперечливими залишаються деякі його положення.

Метою статті дослідження ознак та поняття гласності і відкритості судового провадження, як політико-правового явища та засади, з'ясування змісту засади гласності і відкритості правосуддя у кримінальних справах.

Відповідно до норм Конституції України (п. 7 ч. 3 ст. 129) [1], однією з основних засад судочинства є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Принцип гласності судового розгляду справи та його повного фіксування технічними засобами - це конституційно-правове положення, відповідно до якого розгляд кримінальних справ у всіх судових інстанціях (першій, апеляційній, касаційній) є відкритим (п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України; статті 20, 87-1 КПК) [1; 2].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. містить ст. 11, яка розкриває зміст цього принципу, нормативно закріплюючи: відкритість судового розгляду; вільний доступ до судового рішення та результатів розгляду справи; фіксування перебігу судового процесу технічними засобами [3]. Вимога щодо

гласності судового розгляду передбачена також вітчизняним кримінально-процесуальним законодавством (ст. 20 КПК України) [2]. Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду в справах про злочини осіб, які не досягли 16-річного віку, в справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, та у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист (ч. 2 ст. 20 КПК України). Особи, молодші 16 років, допускаються до залу суду тільки в тих випадках, коли вони є підсудними, потерпілими або свідками (ч. 4 ст. 271 КПК України) [2].

З огляду на важливість досліджуваної засади у процесі здійснення правосуддя та її ключову роль у прийнятті судом справедливого рішення, не обійшов увагою даний принцип і проект Кримінального процесуального кодексу України, внесеного Президентом України за реєстраційним №9700.

Зазначимо, що у цілому положення ст. 27 (Гласність і відкритість судового провадження) проекту КПК України відповідає основним вимогам Європейської конвенції. Однак, при його застосуванні треба також повною мірою враховувати відповідну практику Європейського суду щодо права особи на повагу до приватного і сімейного життя та на свободу вираження поглядів (ст. 8, 10).

Так, у ч. 1 ст. 27 проекту, яка ледь не дослівно повторює норму ст. 11 Закону України «Про судоустрій», йдеться про доступ до рішень і інформації щодо результатів судового розгляду сторін, учасників та осіб, які не брали участі в судовому розгляді, але стверджують наявність законних інтересів [4].

Сумнівним видається положення про те, що принцип гласності судочинства породжує в осіб, які не беруть участі у процесі, право розповсюджувати відомості про хід і результати розгляду кримінальної справи. Право одержувати інформацію і право розповсюджувати її – два самостійні права, хоча і закріплені в одній статті Конституції України (ст. 34) [1]. Право одержувати інформацію про діяльність державних і громадських органів – конституційне право кожного громадянина, на підставі якого і закріплена відкритість судочинства.

Доступ до всіх рішень, що стосуються справи, а також до всієї інформації щодо судового розгляду може, однак, бути обмежений у тих випадках, коли судом, наприклад, вжито заходи програми захисту свідків, тому слід визнати можливість винятків із правила, згідно з яким «Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення».

Крім того, на нашу думку, було б доцільно до даної частини додати за аналогією до п. 1 ст. 6 Європейської конвенції, що гласність судового розгляду та інших судових слухань може бути також обмежена, якщо така

гласність зашкодила б «інтересам правосуддя».

Ч. 6 ст. 27 проекту регулює умови, за яких представники ЗМІ можуть вести аудіо- чи відеозапис у залі судових засідань. Можуть вони це робити тільки «на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду» [4].

Враховуючи це, вважаємо, що при розгляді вказаної категорії справ суд, вирішуючи питання про надання дозволу на проведення фото-, відео зйомки чи про відмову в цьому, повинен збалансувати принципи, закладені в частині 1 статті 6 та статті 10 Європейської Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод, а саме – з одного боку, забезпечити право на справедливий суд, а з іншого – право на свободу висловлювання.

Роль ЗМІ у здійсненні правосуддя та умови, за яких може здійснюватися аудіо запис судового розгляду, його радіо- чи телетрансляція, є предметом широкого обговорення серед учених і практиків. Однак вимога згоди «усіх учасників» для здійснення аудіо- чи відеозапису судового засідання в першій інстанції може невинновато обмежити гласність судового розгляду в тих справах, які викликають значний суспільний інтерес. Звичайно, зважаючи на широке визначення «учасників судового провадження» у п. 25 ч. 1 ст. 4 проекту КПК [4], було б, мабуть, недоцільним питати згоди перекладача або судового розпорядника про дозвіл на трансляцію слухань. Краще замість того, щоб дозволяти трансляцію лише «з дозволу всіх учасників», від суду б вимагалось зробити висновок про наявність якихось досить вагомих заперечень, які б дали підстави виключити всякий аудіо- чи відеозапис або здійснення такого запису щодо конкретної особи.

Окрім того, обсяг обмеження, встановленого в ч. 7 ст. 27 проекту КПК, яка дозволяє пропускати інформацію, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання, при прилюдному проголошенні вироку, здається надмірним та таким, що не відповідає вимогам прозорості при здійсненні правосуддя. Було б належним передбачити, що хоч інформація, яка обґрунтовано потребує захисту, публічно не оголошується, ніякої загальної заборони посилатися на інформацію, розглянуту в закритому засіданні, при прилюдному проголошенні рішення бути не має.

Приходимо до висновку, що засада гласності і відкритості судового провадження є одним з найважливіших проявів демократичності держави, основою демократії, її фундаментом, оскільки тільки інформованість громадян надає їм можливість із знанням справи брати участь в управлінні державою. На нашу думку, усунення недоліків нинішньої редакції проекту КПК України в частині забезпечення принципу гласності і відкритості судового провадження, буде одним із кроків приведення у відповідність до вимог Європейського Співтовариства кримінально-процесуального законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (із змінами та доповненнями). – Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961 р. – №2. – Ст. 15.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Офіційний вісник України від 30.07.2010 р. №55/1.
4. Проект КПК №9700, внесений Президентом України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gska2.rada.gov.ua/.../webproc6_current_ma.

ВБИВСТВО ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ – НЕ ЗЛОЧИН?

Колотуха І.О.,

*кафедра міжнародного права та міжнародних відносин
Закарпатський державний університет*

Розглядається питання, пов'язане з дослідженням кримінального діяння – вбивство, яке має місце під час збройного конфлікту та наслідки, які можуть наставати за його вчинення для осіб, що є учасниками збройного конфлікту. Стаття містить положення, які встановлюють коло осіб звільнених від відповідальності за вчинення даного виду злочинів. Аналізуються норми чинного міжнародного та внутрішнього кримінального законодавства, яке регулює дане питання.

Ключові слова: Міжнародне гуманітарне право, Міжнародний кримінальний суд, навмисне вбивство, кримінальна відповідальність.

Рассматривается вопрос, связанный с изучением уголовного деяния – убийство, которое имеет место быть во время вооруженного конфликта и последствия, которые могут наступить за его совершение для лиц, которые являются участниками вооруженного конфликта. Статья содержит положения, которые определяют круг лиц освобожденных от ответственности за совершение данного вида преступлений. Анализируются нормы действующего международного и внутреннего уголовного законодательства, которое регулирует данный вопрос.

Ключевые слова: Международное гуманитарное право, Международный уголовный суд, умышленное убийство, уголовная ответственность.

The question related to the investigation of criminal acts – murder, which takes place during an armed conflict and the consequences that may occur in its commitment to persons who are parties to armed conflict. This article contains provisions that establish the number of persons released from responsibility for committing this type of crime. Analysis of existing rules of international and domestic criminal law, which govern the matter.

Keywords: International Humanitarian Law, International Criminal Court, premeditated murder, criminal responsibility.

Автор намагається розкрити положення міжнародного гуманітарного права, в рамках якого і допускається звільнення від відповідальності за вчинення подібних діянь, за які в ситуації не збройного конфлікту, особа буде притягнута до кримінальної відповідальності.

Опрацьовувана проблематика знайшла відображення в наукових працях таких вчених, як Е. Давід, Репецький В. М., Лисик В. М., Базов В. П., Зелінська Н. А.

Право збройних конфліктів або право війни, яке також називають міжнародним гуманітарним правом, покликане регулювати відносини, які складаються між суб'єктами міжнародного права під час збройного конфлікту.

Вести мову про „право збройного конфлікту” по відношенню до ситуації війни, яка аргіює самій своїй основі, схоже, не підконтрольна нормам права, може видатись дивним та навіть парадоксальним. Чи не має протиріч між самими термінами, що складають вираз „право збройних конфліктів”? Цицерон писав у 52 р. до н.е. в „Pro Milone” (IV): „Серед брязкання зброї закони мовчать”. Для К. Клаузевіца „закони міжнародного права”, що відносяться до війни, являють собою „незначні обмеження які не потребують згадки, а отже намагання внести деякий стримуючий принцип у філософію війни обов'язково виявиться безглуздістю”. [1, с. 4]

Але все це тільки здається парадоксальним. Так як торгівля, шлюбно-сімейні відносини людей піддаються регулюванню, так і вид людської діяльності – війна, також піддається врегулюванню.

Характерною особливістю міжнародного гуманітарного права є те, що воно поєднує дві різні концепції, одна з яких має юридичний характер, а інша – етичний. Міжнародне гуманітарне право, яке прагне досягти компромісу між міркуваннями воєнної необхідності та вимогами гуманності, містить відповідний етичний елемент, оскільки йдеться про те, щоб пом'якшити прояви насильства через правове обмеження засобів та методів ведення воєнних дій і зобов'язання воюючих сторін гуманно поводитись з особами, які не беруть або перестали брати участь у бойових діях. [3, с. 27]

Під час воєнного конфлікту окремі категорії осіб можуть вчиняти дії, котрі при будь-яких інших обставинах відносилися б до переліку злочинів, за які передбачена найбільш сувора кара згідно кримінального законодавства більшості країн світу, – тілесні ушкодження, привласнення та знищення державної та приватної власності, захоплення та незаконне утримання, замаху із застосуванням вибухових речовин, умисне вбивство та ін., але вказанні діяння в період ведення війни, визнаються не тільки безкарними, але навіть винагороджуються.

Право безкарно розпоряджатися людським життям, завжди було принадою для влади.

Однак, право війни закріплює цю особливу привілею за комбатантами – або особами прирівняними до них на підставі норм міжнародного гуманітарного права.

Саме ця категорія учасників збройних конфліктів у випадку потрапляння в полон не піддається кримінальному переслідуванню за вчинені умисні злочини, за умови, що вони вчиняли їх з дотриманням міжнародного гуманітарного права.

Безсумнівно, що умисне вбивство є найтяжчим злочином. До нього відносять вбивство двох або більше осіб, вбивство вчинене способом небезпечним для життя багатьох людей, вбивство вчинене за попередньою змовою групою осіб. Всі ці кваліфікуючі ознаки призначені і умисному вбивству під час війни – оскільки, беззаперечним є факт, що ворога вбивають свідомо.

Об'єктом злочину умисне вбивство є життя особи. Кінцевим моментом життя особи є фізіологічна смерть. Коли внаслідок повної зупинки серця і припинення постачання клітинам кисню відбувається незворотній процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку. [2, с. 272]

В міжнародному гуманітарному праві смерть комбатанта як результат діяння іншого комбатанта є законним наслідком, що вписується в характер збройного конфлікту і забезпечується звільненням від відповідальності, якщо буде доведено, що дії комбатанта не мали характеру злочину і вчинялися в рамках міжнародного права.

Статут Міжнародного Кримінального Суду в ст. 8 передбачає відповідальність за умисне вбивство як воєнний злочин, якщо таке вбивство вчинене в порушення Женевських конвенцій 1949 року, котрі прийняті з наміром захисту жертв війни. [4, с. 2]

Також ст. 8 як воєнний злочин передбачається діяння, що полягає у вбивстві чи пораненні комбатанта, який склав зброю, або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався в полон.

З наведеного випливає, що у випадку не складання комбатантом зброї та продовженні з його боку захисту наявними для цього засобами, таке вбивство не мало б злочинного характеру та звільняє вбивцю від відповідальності.

Легко передбачити, що свідомо йдучи на імплементацію міжнародного гуманітарного права та обмежуючи засоби та методи ведення збройного конфлікту, мінімізуючи страждання сторін конфлікту, держави не відмовляться від війни, як засобу вирішення політичних цілей та не поставлять вбивство на війні поза законом. Оскільки таке знівелює сутність війни, що при сучасному стані міжнародних відносин було б недозволеною розкішшю для держав, які керуються позицією сили, а не міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов : курс лекций юридического факультета Открытого Брюссельского университета / Эрик Давид ; пер. с фр. – М. : МККК, 2000. – 718 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Канон, А.С.К., 2001 – 1104с.
3. Репецький В. М., Лисик В. М. Міжнародне гуманітарне право: Підручник. – К.:Знання, 2007. – 467с.
4. Римский статут Международного уголовного суда [Текст Римского статута, распространенного в качестве документа A/CONF.183/9 от 17 июля 1998 года с изменениями на основе протоколов от 10 ноября 1998 года, 12 июля 1999 года, 30 ноября 1999 года, 8 мая 2000 года, 17 января 2001 года и 16 января 2002 года. Статут вступил в силу 1 июля 2002 года] [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа : [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)